

СТАНОВИЩЕ

на проф. д.ик.н. Росица Рангелова
Институт за икономически изследвания
Българска академия на науките

относно изпълнение на проект № BG05M9OP001-1.051-0006-C01 „Съвместни действия на социалните партньори за адаптиране на работната среда към специфичните възрастови потребности на различните генерации, с цел насърчаване на по-дълъг трудов живот и способност за работа“, финансиран по Европейски социален фонд чрез ОП „Развитие на човешките ресурси“, изпълнител - Българска стопанска камара (БСК) съвместно с Конфедерация на независимите синдикати в България (КНСБ).

Най-напред заслужава адмирация уместното формулиране на темата на този мащабен проект, обединяващ в себе си практико-управленски теми на базата на научни изследвания и експертизи. Целевите групи са работодателите и заетите лица. Целта на проекта е: (а) да се разработят начини за преодоляване на предизвикателствата пред работодатели при управлението на човешките ресурси и индустриалните отношения в условията на демографските промени в България към намаляване на броя на населението и застаряване на работната сила; (б) да се изработят механизми за социално партньорство при работна среда, съобразена със специфичните възрастови потребности на различните поколения.

В Проекта оригинално са включени и преплетени няколко основни направления, теми и подтеми, които определят и гарантират комплексния му характер и пълнота. Разработените и представени за обсъждане анализи са в съответствие с препоръките, заложи в Автономното рамково споразумение за активно стареене и междупоколенческият подход (от 8 март 2017 г.) и се отнасят до: 1. **Международни практики и опит** в междупоколенческият подход и насърчаването на по-дълъг трудов живот и способност за работа; 2. **Стратегическа оценка на регионалната демография на работната сила в България по сектори**; 3. **Поколенческите характеристики на работната сила** в България; 4. Нови подходи и политики за адаптиране работната среда и осигуряване на по-дълъг трудов живот **на хора с хронични заболявания**.

В съответствие със съдържанието на Проекта централна е темата, зададена в Доклад 2. „**Изследване и стратегическа оценка на регионалната демография на работната сила в България по сектори (модел за регионална пирамида на възрастта)**“.

Достоинствата на извършената работа могат да се обобщят в следното:

1. Това е актуално, богато и многопластово оригинално изследване, което включва допълващи се една друга теми и подтеми, обхващащи мащабно и комплексно изучаваната тематика. Някои от тези теми са слабо, а други не са досега изследвани и цялостното им и детайлно изучаване дава съществен принос за това. Така разгледана, темата дава ценни възможности за обвързване на различни сфери и сектори в живота – демография, заетост и производителност на труда, образование, здравеопазване и др.

2. Изходната база данни за изследването е много богата и е взета от основните и

меродавни източници в страната (НСИ, НОИ, работодателите с предоставяните от тях данни към Регистъра на трудовите договори и др.) по различни признаци – пол, възраст, образование, видове икономическа дейност и сектори, регионален аспект (области, общини), осигурени лица по трудово правни отношения т.н. Това несъмнено силно повишава качеството и достоверността на получените резултати.

3. Направен е обективен, компетентен и задълбочен анализ на наблюдаваните тенденции в промяната на структурата на работната сила, като се стига до нови тенденции, ракурси, изводи, виждания, полезни за същността на проекта - да даде база за формиране на „съвместни действия на социалните партньори за адаптиране на работната среда към специфичните възрастови потребности на различните генерации с цел насърчаване на по-дълъг трудов живот и способност за работа“. Сред направените изводи бих открила някои основни:

- Пазарът на труда следва общата демографска тенденция в България към застаряване на населението, като се наблюдават засилващи се структурни дисбаланси, възникнали в резултат на неблагоприятните демографски процеси в условията на нарастваща заетост. Тук бих препоръчала да се прецизира констатацията за повишаващата се икономическа активност.

- Детайлният регионален анализ, включващ възраст, образование, икономическа дейност и т.н. показва съществени и задълбочаващи се дисбаланси. Той ще даде на социалните партньори и в частност на предприемачите реална картина на демографската структура и наблюдавани тенденции в регионите, а с това - възможност да изградят подходяща стратегия по отношение на набирането, обучението и кариерното развитие на персонала.

По отношение на констатацията, че добър потенциал за абсорбация има в сектори като „Хуманно здравеопазване и социална работа“, „Образование“ и др., при които се отчитат относително високи дялове на възрастните лица, бих препоръчала да се отчете неблагоприятната тенденция на твърде висок дял на заетите в тези два сектора. Това е болезнен въпрос за България, защото след няколко години този значителен дял заети ще излязат от активна дейност и няма млади, които да ги заместят поради слабата привлекателност на посочените сектори за по-младите участници на пазара на труда. Дори и в наше време се отчита недостиг на работна сила в тези сектори.

- Един от тревожните важни изводи в резултат на анализа е за значителното разминаване между изискването за заемане на длъжността според кода по НКПД и броя на ежегодно завършващите висше образование. На практика системата на висшето образование предоставя повече висшисти, отколкото са сегашните потребности на пазара на труда и (добавям) това не произтича от високия процент висшисти у нас. В това разминаване се отразява фактът, че сегашната (цитирам) „структура на пазара на труда в България кореспондира с една изостанала, нискотехнологична структура на производството, създаваща продукти с ниска добавена стойност и предопределяща застой в жизнения стандарт на местното население“.

В изпълнение на Дейност 1 е включена **поддейност 1.3 „Изследване на поколенческите характеристики на работната сила в България“**.

Това изследване е оригинално за България и много уместно за Проекта. То се основава на обсъжданите идеи в международната научна литература и експертиза на промените в междупоколенческите отношения в работна среда. За първи път се проучват специфичните за България условия, които предопределят поведението на всяка една поколенческа група в работна среда, доколкото оформянето на нейната природа е под влияние на предходните поколения, но живее в различни за тях условия, които са особено подходящи за възприемане от самата нея. Идентифицирани и анализирани са различията в устойчивите характеристики на посочените поколения, отнасящи се до трудовата дейност и в частност ценности и жизнени приоритети, мотивация, поведенчески модели, отношение към труда, отношение към новите технологии, организационната промяна и др.

Ценното в изследването на поколенческите характеристики на работната сила в България е, че обобщените резултати се основават на многообразие от литературни източници, информация и подходящи методи (полеви интервюта, онлайн анкетно проучване, експертни интервюта). Обект на изследването са представители на четири поколения работна сила на пазара на труда в България: поколение Т на възраст 55-65 и повече години, което е така нареченото поколение на бейби бумърс, родени в годините след ВСВ на увеличена раждаемост, между 1946 и 1964 г. Те съставляват около 23% от работната сила. То е последвано от поколение Х на възраст 40-54 години, родени между 1965 г. и 1979 г. (с най-висок, около 40% от работната сила). Поколение Y е следващото - на възраст 27-39 години, родени между 1980 г. и 1992 г. (около 27% от работната сила). Поколение Z са на възраст 18-26 години, родени между 1993 г. и 2001 г. (около 11% от работната сила).

Изследването на поколенческите характеристики на работната сила в България е особено актуално, защото отразява състоянието на нещата точно до преди въвеждането на карантината във връзка с пандемията с коронавируса. В него са включени 809 заети от 10 икономическите сектора, което обхваща широк кръг от заетите, но с невключването на други важни сектори като здравеопазване, образование и др., внася известни условности върху получените резултати. Разпределението на респондентите по поколенчески групи (Т: 27%, Х: 26%, Y: 27% и Z: 20%) отразява, общо взето, правилно разпределението на работната сила, но е в ущърб на поколение X и малко повече завишава пропорцията в дела на поколение Z.

Идентифицираните поколенчески профили са добра основа за вземане на информирани експертни решения и реализиране на следващите проектни дейности. Те са много ценен източник на познания и при прилагане на поколенческия подход и насърчаване на по-дълъг трудов живот на заетите в предприятията, по-висока ефективност на прилагания труд при съхраняване и предаване опита между различните генерации.

Подчертан интерес представлява частта от Проекта, свързана с проучване на специфични потребности за нови подходи и политики за адаптиране работната среда и осигуряване на по-дълъг трудов живот **на хора с хронични заболявания**.

Проблемът със заетостта и безработицата (заради ограниченият достъп до пазара на труда) на хронично болните е особено важен за България. Предвид много високия коефициент на смъртност (един от най-високите в света) и значителен дял на хронично болните (знае се, че жените страдат от хронични заболявания в по-голяма степен от мъжете, а с напредване на възрастта е по-голям процентът на заболяемост от хронични заболявания), неговото решаване (или поне подобряване) е от огромно значение за развитие на пазара на труда и качеството на живот на работната сила. Този въпрос се изостря при наблюдаването стареене на населението и съответно увеличаващата се възраст на работещите, а с това и увеличаване на хроничните незаразни болести при тях, особено по отношение на осигуряването на безопасност и здраве при работа. Отбелязва се, че в резултат от това се стига до социално изключване, а то от своя страна - до влошаване на здравето и нарастваща нужда от медицинско обслужване. Това явление се асоциира по някакъв начин с наложената и насърчаваната напоследък социална изолация по време на карантината, свързана с КОВИД-19 пандемията, с която се цели предпазване от една болест, но се предизвикват други).

Проведено е конкретно и полезно проучване сред хронично болни лица (с артериална хипертония, диабет и ХОББ), в активна възраст от 25 до 65 г.), за да се проучи работоспособността и удовлетвореността им от условията в работната среда, специфичните потребности и интереси, трудностите в професионалната реализация и т.н. Това проучване е обещаващо предвид очакваните резултати, които да послужат при изготвяне на препоръки за подобряване на условията на труд на работещите с хронични заболявания и осигуряване на безопасност и здраве при работа. То ще спомага за създаване на нови политики и подходи за адаптиране на работната среда и осигуряване на по-дълъг трудов живот на хора с хронични заболявания.

В заключение: Резултатите от работата по Проекта могат да бъдат солидна и научно-обоснована база за: (а) разработването на иновативни инструменти при формирането и прилагането на политики на национално, секторно (браншово) и корпоративно ниво, (б) разработването за иновативни програми и инструменти, които да са в най-голяма степен подходящи при вземане на бизнес решения за насърчаването на по-дългия трудов живот чрез адаптиране на по-възрастните работници и служители към изискванията на пазара на труда, както и специфичните възрастови потребности на различните поколения и нуждата от трансфер на знания и опит между поколенията на работното място. Това все пак е началният етап на обявеното в проекта намерение за съвместни действия на социалните партньори. Остава реализирането му, а то е свързано с наличие на постоянство и силна професионална воля.